

Slavoljub Gacović

De la sârbii vlahizați la limba vlahă. Despre originea și patria natală, despre migrații, despre sârbizare și asimilare, despre limba maternă și despre recensămintele românilor (vlahilor) din Serbia estică, traducere din limba sârbă de dr. Silvia-Diana Solkotović, cu o prefață a Președintelui Academiei Române, Ioan-Aurel Pop, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu”, 2020, 516 pp.

Lucrarea cercetătorului român din Serbia, Slavoljub Gacović. *De la sârbii vlahizați la limba vlahă*, este dedicată fenomenului identitar al comunității românofone din Timoc, regiune din estul Serbiei. Pornind de la expunerea controverselor care există între autorii sârbi și români cu privire la originea românilor din regiunea Timoc, la existența etniei și limbii vlahe, cercetarea arată că identitatea etnică a populației românești din această regiune nu este recunoscută în Serbia și prezintă cauzele acestei nerecunoașteri.

Pe teritoriul Serbiei trăiesc două comunități istorice de români – în regiunea Voivodina (denumită și Banatul sârbesc) și de-a lungul Văii Timocului –, însă există diferențe cu privire la recunoașterea lor identitară, din perspectivă socio-lingvistică, religioasă și culturală. Datorită faptului că Voivodina are statut de provincie autonomă în Serbia, populația românească este recunoscută drept minoritate națională, beneficiază de toate drepturile specifice minorităților etnice, iar limba română a primit statut oficial împreună cu grafia latină. Însă românilor timoceni din Serbia (asemeni celor din Timocul bulgăresc) nu le este recunoscută identitatea etnică și culturală, fiind asimilați cu numele generic de „vlahi” și nu de români, această divizare artificială aducând discriminări în privința dreptului la educație și la desfășurarea slujbelor religioase în limba maternă.

Scrisă inițial pentru publicul sârb, lucrarea reprezintă un studiu științific valoros datorită documentării riguroase și analizei pertinente, și un eveniment editorial deosebit, facilitat de Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” care a publicat ediția în limba română în traducerea dr. Silvia-Diana Solkotović arătând interesul cercetării românești pentru soarta românilor din jurul României în general și în particular asupra condiției românilor din Serbia estică „mereu în luptă pentru supraviețuire sau exprimare identitară” (p. IX) așa cum menționează directorul editurii, Dan Dungaciu, în studiul său introductiv.

Pe parcursul celor 35 de ani de cercetări, autorul a publicat peste 42 de lucrări științifice în domeniul istoriei, etnologiei, lingvisticii și socio-lingvisticii, antropologiei politice etc. și 25 de monografii, toate dedicate românilor din Serbia de răsărit. Slavoljub Gacović este, de asemenea, fondatorul și primul președinte al Asociației pentru Cultura Vlahilor/Românilor „Ariadnae Filum” din Zaječar din Serbia, organizație nonguvernamentală creată în 2001 care apără și promovează drepturile minorității române și contribuie la emanciparea culturală și socială a românilor timoceni.

Această lucrare reprezintă ultimul volum, al cincilea, al noii ediției enciclopedice *Analecte despre istoria vlahilor din Serbia răsăriteană în cinci cărți* (primele patru volume fiind deja publicate separat și republicate împreună în această formulă enciclo-

pedică), pe care reputatul istoric și etnolog român din Serbia îl dedică „imaginii contemporane a comunității românești și a limbii pe care aceștia o vorbesc“ (p. 514).

Volumul se deschide cu *Prefața* „O carte erudită despre românii înstrăinați“ semnată de Președintele Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop – care apreciază că cercetarea de față este „prima sinteză de o asemenea amploare publicată vreodată“, un „studiu științific, de o erudiție și acribie ieșite din comun“ (p. V) –, continuă cu un amplu *Studiu introductiv* intitulat „Latinitatea orientală. Românii din Timoc – parte a românității care se restrânge“ semnat de prof. dr. Dan Dungaci, directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“ – care evidențiază soarta dramatică a românilor timoceni de-a lungul timpului ca parte componentă a „dramei latinității orientale“ (p. IX), prin corelare cu alte dosare identitare ale comunităților românești din jurul României (aromânii, minoritatea românească din Ucraina și Ungaria, românii din R. Moldova), oferind astfel un tablou al provocărilor politico-identitare de la granițele României care generează „restrângerea românității orientale“, „restrângerea spațiului românității“ și propunând totodată o grilă în șase puncte de „citire“ a „chestiunii românești din vecinătate (p. XXXI) –, urmat de *Nota asupra ediției* redactată de cercetătoarea Viorella Manolache care s-a ocupat îndeaproape de publicarea acestui volum la Editura ISPRI.

În secțiunea *Cuvânt înainte*, autorul face precizări cu privire la așezarea populației românofone în estul Serbiei, temele și întinderea temporală, scopurile și rezultatele cercetării sale și la aspectele metodologice ale lucrării. Aflăm astfel că scopul declarat al acestei lucrări este de a dovedi că nu există dovezi reale și argumente solide pentru a susține teza potrivit căreia vlahii sunt sârbi vlahizați/românizați, ci doar presupuneri nefondate care au la bază exemple individuale care arată deopotrivă că anumite familii sârbești au fost vlahizate/românizate și că unele familii românești/vlahe care au fost sârbizate de-a lungul timpului. În baza unei cercetări riguroase a documentelor de arhivă, a literaturii de specialitate din domeniile lingvisticii, dialectologiei, demografiei, etnografiei, geografiei istorice, etnologiei, antropologiei politice, precum și a legislației privind politica minoritară din Serbia și a propriilor cercetări de teren, autorul combate teoria privind românizarea (vlahizarea) sârbilor din Timoc pe care o împărtășesc mai mulți autori, în special sârbi, din secolele XIX și XX, precum și Consiliul Național al Minorității Vlahe care „propagă conceptul de *limba vlahă*“ (p. 7) și a adoptat *alfabetul vlah* cu grafie slavonă. În replică la toate acestea, Slavoljub Gacović este de părere că este mai potrivit a discuta despre sârbizarea românilor după 1945 când, printr-o politică agresivă, s-a trecut la inventarea etniei vlahe și a unei limbi vlahe pentru a asimila integral populația românească și a i se dovedi originea sârbă.

Subiectul acestui volum este abordat în principal dintr-o perspectivă istorică și cronologică întregită pe parcursul cercetării și de alte perspective (culturală, lingvistică, etnologică, politică, socio-demografică etc.) transformându-l într-o „monografie largă“ (p. V) cu valoare de referențial în literatura română de specialitate consacrată în special românilor din jurul României cât și românilor de pretutindeni.

Cele cinci capitole ale cărții sunt orientate tematic dar nu întâmplător, ci „într-o serie de secvențe de cauzalitate, într-o înșiruire logică“ (p. 11) pentru a oferi claritate, continuitate și ușurință în citirea cărții și un răspuns pertinent la întrebarea de cercetare dacă *vlahii sunt sârbi românizați*.

Astfel, primul capitol, *Despre originile și patria românilor (vlahilor)*, discută etnogeneza românilor din spațiul sud-est european, axându-se în principal pe apariția, originea și identitatea vlahilor (românilor) din arealul estic al Serbiei de la prima menționare a

vlahilor în izvoare și până astăzi, și prezintă în paralel stereotipurile etnice legate de aceștia în Serbia. Autorul explică etnonimele „vlah” și „român” care dealtfel, sunt sinonime: etnonimul „vlah” este numele extern (exonim) atribuit de sârbi/străini românilor iar cel de „român” este numele intern (endonim) pe care și-l dau românii din regiunea Serbiei de Răsărit lor înșiși. În încercarea de a face lumină în disputa dintre cercetătorii și autorii sârbi și români – care susțin pe de o parte că poporul român s-a format la nord de Dunăre, pe teritoriul României de astăzi, și de cealaltă parte că leagănul poporului român este Peninsula Balcanică, adică la sud de Dunăre – autorul avansează ideea, susținută și de alți cercetători, mai puțin numeroși, că poporul român s-a format „în același timp la nord și la sud de Dunăre, pe „întreg teritoriul balcanic” (p.15).

Capitolul II, intitulat *Migrațiile românilor (vlahilor) în incinta spațiului carpato-balcanic*, abordează, așa cum menționează și titlul, cele mai importante mișcări demografice (emigrări) ale populației romanizate (vlahi sau români) din spațiul carpato-balcanic de la retragerea romanilor din Dacia (anul 271 e.n.) până în epoca modernă: „românii (vlahii) s-au mișcat în toate direcțiile, de pe malul stâng al Dunării pe cel drept și invers, la fel cu aceia din teritoriile sudice către cele nordice, în Evul Mediu târziu și în perioada de ocupație turcească și invers spre teritoriul Cnezatului apoi Regatului Serbiei, Regatului și apoi Republicii Iugoslavia” (pp. 11-12). Rolul acestui capitol este de a demonstra că migrațiile modifică compoziția etnică a populației anumitor zone din spațiul carpato-balcanic, că au existat variații de intensitate mai slabă sau mai puternică ale acestor mișcări demografice și că există regiuni în care românii îi preced pe slavi și invers.

Vlahizarea (românizarea) sârbilor sau sârbizarea românilor (vlahilor) Serbiei estice este titlul capitolului III care reprezintă esența acestei cercetări, răspunzând scopului propus. Astfel, deși acceptă cele două teze formulate de alți cercetători că există cazuri individuale de: 1) vlahizare/românizare a sârbilor datorită procesului firesc de asimilare în contextul migrațiilor succesive cu precădere din perioada cuceririi ținuturilor sârbești de către otomani, sârbii migrând către regiunile românești din nordul Dunării întorcându-se apoi românizați în Serbia, dar și de 2) sârbizarea vlahilor/românilor prin încheierea de căsătorii mixte etc., autorul infirmă ipoteza conform căreia „vlahii sunt sârbi românizați”. Demonstrația o face cu ajutorul documentelor, actelor și scrisorilor în facsimil existente în arhivele explorate de autor, unele neexplorate și nepublicate până acum. Potrivit cercetării sale, românii din Timoc, denumiți artificial „vlahi”, au fost asimilați forțat printr-o politică agresivă – începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, continuând cu perioada Regatului sârb, a Republicii Iugoslavia, a Republicii Serbia și până în prezent – prin intermediul administrației, armatei, școlii, bisericii și mass-mediei. Astfel, populația românească din estul Serbiei a fost pervertită artificial într-un popor inexistent și privată de drepturile specifice minorităților etnice (folosirea limbii materne în școli și la slujbele religioase) de care beneficiază toate minoritățile din statele europene, inclusiv sârbii din România.

Capitolul IV, *Oare este limba maternă a românilor (vlahilor) din Serbia de Răsărit limba „vlahă”?* este consacrat controversei existente în Serbia despre limba română vs. limba vlahă. Autorul prezintă o analiză a limbii vorbite de românii din Timoc, a influenței graiurilor românești asupra celor sârbești și invers, și a apariției alfabetelor începând cu secolul al XIX-lea până în deceniul al doilea al secolului XXI. După ce prezintă păreri opuse ale mai multor specialiști – lingviști, istorici, etnologi – asupra așa-zisei „limbi vlahă” inventate de sârbi și asupra limbii române vorbite de timoceni, Slavoljub Gacović afirmă, sprijinindu-se pe dovezi clare, că din punct de vedere lingvistic graiurile vorbite de comunitatea românească din Timoc sunt subdialecte ale limbii române și semnalează că, din păcate, a funcționat din plin „ideologia ofensivă” a poporului

sârb prin care populația străină să fie înghițită de populația sârbească. Autorul mai constată că și în secolul al XXI-lea autoritățile sârbe continuă eforturile de a elimina limba română pentru a fi înlocuită cu limba sârbă, ca parte a procesului de asimilare a etnicilor români de către sârbi, făcând referire la aprobarea standardizării limbii vlahe de către Consiliul Național al Minorității Vlahe din Serbia în anul 2012, prin aprobarea alfabetului vlah cu caractere chirilice.

În ultimul capitol, *Despre recensămintele românilor (vlahilor) Serbiei estice*, cercetătorul prezintă rezultatele recensămintelor efectuate în localitățile din regiunea Timoc, oferind detalii despre contextul istoric și social în care au fost realizate acestea. Mergând și mai în trecut, autorul constată că, de la primele menționări în defterile turcești și până la ultimul recensământ din Serbia realizat în anul 2011, numărul persoanelor care s-au declarat românofone a fost variabil, existând oscilații între a se declara român sau vlah. Concluziile trase de autor în privința dinamicii numărului românilor sunt: până la începutul secolului XX, când structura etnică a fost realizată pe baza datelor obținute referitoare la limba maternă (adică limba română), a existat o tendință crescătoare a numărului celor care s-au declarat români, după care, începând cu recensământul din 1948, numărul celor recenzați ca români/vlahi a scăzut de la un recensământ la altul fără a avea o explicație de ordin demografic, singurul criteriu valid fiind cel „subiectiv”, adică declararea de către români a naționalității sârbe sub presiunea autorităților sârbe, ceea ce explică și diferențele între numărul celor ce s-au declarat vlahi față de numărul celor care menționează că limba maternă este vlaha/româna. Adunând și comparând rezultatele recensămintelor realizate începând din perioada Regatului Serbiei până în 2011, autorul a constatat o tendință descrescătoare a numărului celor care s-au declarat români, care nu poate fi explicată decât prin prezentarea românilor drept vlahi, artificiu ce face parte din procesul de asimilare a populației românești (vlahe).

În finalul cărții, Slavoljub Gacović conchide că teza potrivit căreia *românii sunt sârbi vlahizați* provine din procesul, promovat și susținut de guvernarea sârbi, de asimilare a românilor/vlahilor (prezent atât în privința educației, slujbei religioase cât și asupra operelor literare și științifice, a mass-media) care a fost „modelată în spiritul naționalismului sârbesc specific și a mentalității colective a poporului sârb” și „propagată cu succes de la generație la generație, în ultimele două secole, datorită faptului că educații au devenit în timp educatori” (p. 474).

În cele peste 500 de pagini, volumul ne oferă suficiente date și elemente structural-identitare care să reflecte situația actuală în care se găsesc românii din Timoc. Valoarea acestui volum este dată de priceperea și asumarea cu care autorul l-a scris din poziția „dublului insider” (p. 514), îmbinând „obiectivitatea observatorului neutru” (care dovedește realele calități ale cercetătorului înzestrat cu gândire critică) cu „subiectivitatea caracteristică unui membru al comunității” cu care se identifică și cu care empatizează.

Propunem spre lectură publicului românesc această lucrare inedită (prin dimensiunea, informațiile și dovezile conținute) care abordează în integralitate problematica identității etnice românești în țara vecină, în condițiile în care Serbia aspiră totuși la obținerea statutului de stat membru al Uniunii Europene. Sperăm, totodată, că decidenții români vor lua cunoștință de „un fenomen pe care lucrarea (...) îl ilustrează pregnant, percutant și dramatic: *restrângerea spațiului românității*” (p. X) și, eventual, abordarea ca *proiect* „a problematicii românilor din jurul României” (p. XXXI) așa cum afirmă și propune prof. D. Dungaci în studiul său.

Sanda Cincă

Finn Laursen

The Development of the EU as a Sea-Policy Actor, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2020, 226 pp.

Dezvoltarea UE ca actor de politică maritimă se remarcă în cadrul studiilor contemporane dedicate UE ca temă centrală a unei lucrări importante care analizează istoricul și prezentul UE ca actor deplin în relațiile internaționale. Metafora „Europei Albăstre” este benefică și în termeni pragmatici, pentru cartografierea și investigarea tratatelor care susțin politicile maritime ale Uniunii Europene. Această analiză pe mai multe niveluri este complexă și deosebit de importantă pentru înțelegerea realizărilor și a potențialului UE ca actor al mării.

Nu numai istoria Europei de după CEE, ci și diferite teorii sunt revizuite pentru a argumenta că înțelegerea politicilor maritime europene, așa-numita Europă Albăstră poate fi înțeleasă doar cu un fundal teoretic competent care să ilumineze structura indusă politicilor maritime europene, acțiunile, procesul și ipoteza de orientare a politicilor susținute. Tabelul sintetic excepțional (pp. 22-23) dedicat unor astfel de considerații analitice și teoretice cu privire la dezvoltarea politicilor în UE ar putea fi util și pentru analiza altor realizări politice și în alte domenii. Acesta prezintă o viziune clară asupra teoriilor contemporane privind elaborarea de politici și negocierea colaborativă asupra diverselor interese – teorii ale relațiilor internaționale (realism și liberalism), teorii ale integrării clasice (interguvernamentalism liberal și neo-funcționalism), teorii neo-instituționaliste (instituționalism istoric și instituționalism sociologic) și modelele bazate pe politici interne, care acordă o mare influență a intereselor subnaționale și permit o perspectivă complexă și nuanțată asupra elaborării politicilor europene, în general, și a celor maritime, în mod special.

Finn Laursen subliniază: „Dezvoltarea bazei tratatelor Europei Albăstre a fost un proces incremental, care a inclus mai mulți pași mici, de fiecare dată când statele membre au ajuns la concluzia că este necesar să se facă un alt pas (evolutiv). Deseori procesul a fost împins înainte de elaborarea elementelor politicii internaționale și ale economiei politice, inclusiv și în special Legea mării” (p. 42). Există o bază „constituțională” a Europei Albăstre. Această investigație abordează atât tratatele, cât și politicile maritime privind pescuitul, transportul maritim, mediul maritim și politicile de siguranță maritimă, descriind o imagine completă a UE ca actor al politicii maritime și a particularităților sale, atât la nivel intern, cât și extern. Aceste particularități sunt definite „de la *mare liberum* la UNCLOS”, prin extinderea suveranității statului (statelor) de coastă, prevăzută de a treia Convenție a ONU privind dreptul mării (UNCLOS III, 1982) și a Convenției ONU privind dreptul mării (UNLOS) privind resursele marine *off-shore*. În același timp, se acordă un rol important interesului special de a evalua inițierea și dezvoltarea politicilor maritime în UE, a cadrelor conceptuale existente și a relevanței acestora și a potențialelor reforme necesare pentru adecvarea politicilor maritime ale UE.

Politicile maritime ale UE s-au dezvoltat inițial ca politici de mediu comune și cartea analizează Actul Unic European (SEA), eforturile (istorice) ale CEE de a fi recunoscute ca parte a UNCLOS III cu o poziție echivalentă cu statele membre, pentru a clarifica domeniul de aplicare și funcționalitatea Europei Albăstre. Cu toate acestea, „UE coordonează acum activitățile LOS prin intermediul Grupului de lucru privind politica externă și de securitate comună (PESC) dedicată dreptului mării, un grup (mai) cunoscut prin acronimul său francez COMAR, compus din experți din statele membre, de la Comisia

Europeană și din secretariatul Consiliului (European). De asemenea, UE a devenit un lider internațional în zonele LOS, de exemplu, prin sprijinirea dezvoltării legislației pentru promovarea biodiversității marine în zonele aflate dincolo de jurisdicția națională, arătând calea de urmat în continuare într-un regulament al UE în 2008.“ (p. 62)

Discutând despre politica comună în domeniul pescuitului (PCP), cartea prezintă principiul accesului egal la zonele și resursele maritime stabilit încă din anii 1970 și modificările ulterioare ale acestor reglementări până la stabilirea zonei de pescuit specifice (200 mile marine) în Marea Nordului și Oceanul Atlantic, de Nord, în 1977. Interdependența internațională, „interdependența complexă“ (Keohane și Nye), precum și consecințele politice ale Uniunii Vamale, Politica Agricolă Comună, Comisia (Europeană), politicile interne și cererile pescarilor, toate au jucat un rol în formarea acestei politici comune în domeniul pescuitului (PCP). Politica de conservare și gestionare a fost adoptată în 1983 și au fost, de asemenea, adoptate mai multe alte reforme până la reformele cele mai recente (2013), avându-se în vedere ca noile schimbări și dezvoltări internaționale mai largi să impună o atenție reînnoită acordurilor de mediu, sau, nevoilor și intereselor noi și chiar noilor actori, precum ONG-urile și Parlamentul European (îndreptătit să regelementeze aceste aspecte prin Tratatul de la Lisabona, pp. 104-105).

Politica comună de transport maritim (CMTP), împreună cu alte realizări ale Europei Albastre, sunt în cele din urmă o dovadă a cooperării europene și internaționale și o confirmare a preocupărilor comune (standarde, echitate, siguranță a mediului, poluare etc.) în fața diverselor interese divergente. Pe baza convențiilor internaționale, dar mergând mai departe decât aceste convenții, UE a dezvoltat un corp de legi care reglementează transportul maritim și pentru pescuit, protecția calității mediului, utilizarea prudentă și rațională a resurselor, precum și protecția sănătății umane. Cartea surprinde evoluțiile legislative, explicația schimbărilor survenite, impactul discursului recent pro-mediu asupra atitudinilor statelor rămase în urmă în ceea ce privește evoluțiile ecologice.

Arhitectura competențelor interne și externe ale UE este, de asemenea, explicată. UE are competența exclusivă pentru încheierea de acorduri internaționale care să permită Uniunii să acționeze în ansamblu și să aplice aceste reguli comune interne, precum și în „conservarea resurselor biologice marine în cadrul PCP“ (p. 165). UE a devenit un actor internațional important dat fiind că și-a dezvoltat o „putere normativă“ și o „putere de piață“, dar și o „putere de mediu“, adică competențe și expertize specifice, rămânând însă în anumite privințe doar un potențial agent, doar o parte dintr-o „coalitie a celor hotărâți“, dar nu un actor militar, în sensul deplin al termenului. În cele din urmă, după cum indică autorul în diferite ocazii, natura politicii europene, aplicarea acesteia, durabilitatea și viitorul depind de voința politică și capacitatea administrativă a statelor membre, și în special de formele întreprinse de acțiunea colectivă europeană și de forța acesteia.

Henrieta Șerban